

Zieldialoog

Open brief aan Het Gilde van schalige wereldverbeteraars (i.o.)

Nadat ons boek *Over Hoop, Gids voor schalige wereldverbeteraars* in de lente van 2018 was uitgekomen, zijn Cees Zwart en ik in de herfst van 2018 gestart met zogenaamde Huiskamersessies Over Hoop. In het kleinschalige en vertrouwde verband van de huiskamer wilden we potentiële lezers inleiden en inwijden in het boek. ‘Hopenings’ hadden we die bijeenkomsten dus ook kunnen noemen, maar dat woord bereikte ons pas tijdens een van de latere huiskamersessies.¹

Tegen het eind van het boek maakten we melding van het idee van ‘een Gilde van schalige wereldverbeteraars’. Op - alleen nog maar - dat idee haakten in de huiskamer-hopenings nogal wat mensen aan. Dat (potentiële) animo moet te maken hebben met wat er in de huiskamersessies gebeurde. Wat gebeurde er dan? Ik heb er geen systematisch onderzoek naar gedaan onder de deelnemers, maar laat ik voor mezelf spreken: het verhaal landt in de ziel, brengt daar reuring, roerselen en rimpelingen teweeg en geeft nieuw zicht op hoop, en dan wil je er iets mee.... Dat ‘iets’ heeft bij mij vorig jaar de vorm van een boek aangenomen en ik hoop dat het nu de vorm van een aantrekkelijk en aanstekelijk Gilde van schalige wereldverbeteraars aan gaat nemen.

Van verschillende van die huiskamersessies heb ik een zogenaamde ‘RE’ geschreven wat staat voor Reflectief Exposé; een noemer die het mogelijk maakte om niet alleen op te schrijven wat Cees had verteld in de betreffende huiskamersessie, maar om er ook mijn eigen ervaring in kwijt te kunnen. Wat nu volgt, is een soort van ‘meta-RE’, waarin ik zowel mijn ‘best of’ van Cees vertellingen verwerkt heb, als ook mijn ‘ervarings-ontwikkeling’ die de huiskamersessies bracht. Het nu volgende verhaal is een open brief aan schalige wereldverbeteraars die er wel wat voelen om bij zo’n gilde aan te sluiten. Naast inkijkjes en inzichten uit de huiskamersessies, bevat deze brief kiemgedachten voor een ‘wordt vervolgd’. Daarin speelt het begrip ‘zieldialoog’ een centrale rol, net als in de huiskamersessies trouwens, hoewel ook dat begrip pas ergens in de laatste sessies mijn woordenschat kwam verrijken.

Mijn inleiding in Cees’ werk

Het werk van Cees draait om transformatie. Op schaal van het leven (micro), het organisatieleven (meso) en het grote geheel, het samenleven (macro). En mooier gezegd in leefwereldwoorden: het gaat op microschaal om *verbindingen*, op mesoschaal om *verbanden* en op macroschaal om *verbondenheid*. Op welke schaal dan ook, het gaat steeds over ‘het sociale’, het tussenmenselijke: dat is waar we elkaar raken.

Via mijn werk in het sociale domein (welzijn, zorg, hulpverlening, sociale voorzieningen, de verzorgingsstaat) kwam ik in aanraking met het werk van Cees. Niet omdat hij in dat domein specifiek thuis was, maar wel omdat in dat domein het woord ‘transformatie’ in het tweede decennium van deze eeuw nadrukkelijk op de agenda werd gezet. Die transformatie ging in wezen over het omvormen van onze comfortabele maar onbetaalbaar geworden verzorgingsstaat. De omvorming was gericht op het in het leven roepen van een participatiesamenleving. Minder overheid, meer

¹ Met dank aan Isaïc Torn.

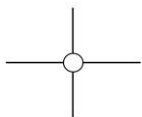
samenleving, was het idee. Participatiesamenleving² is een woord dat in sneltreinvaart is getransformeerd van ‘woord van het jaar’ naar een bij voorbaat (in ieder geval voor het de kans kreeg wat te worden) geflopt en besmet begrip. Dat neemt niet weg dat er in de onderstroom van de samenleving, en dus in de zielen van mensen, een groeiende behoefte waar te nemen is aan meer verbinding, ergens bij willen horen, meer aandacht, meer zorg voor elkaar, meer liefde. Allemaal basismateriaal voor een betere wereld. De behoefte daaraan roerde zich ook in mijn ziel en ik zag in de transformatie van het sociale domein mogelijkheden om die verbeterde wereld dichterbij te brengen.

Het waren vooral Cees’ vertel-CD *Koerszoekend leiderschap* en zijn boek *De strategie van de hoop* die mij bleven trekken in mijn zoektocht naar antwoorden op de vraag ‘hoe transformeer je?’. En het aparte was: die antwoorden transformeerden mee na iedere lezing en ‘luistering’. Zijn verhaal deed iets bijzonders met mij: het resoneerde en transformeerde in laagjes. In de ontmoeting die onherroepelijk moest volgen, ervoeren we een geestverwantschap en ontstond het plan voor een boek over zijn verzamelde levenswerk: *Over Hoop*.

In de loop van het boekproces vervingen we het woord transformatie steeds vaker door waar het werkelijk om gaat: in wezen draait transformatie om wereld verbeteren, want al dat ‘transformeergedoe’ moet natuurlijk wel een opmaat tot beter zijn en daarmee graag ook een hoger doel dienen.

Het eenvoudigst is het om met wereld verbeteren te beginnen op de instap-schaal van de eigen leefwereld. ‘Schalig wereld verbeteren’ zijn we dat gaan noemen: op basis van je eigen hulpbronnen, maat en zingeving. En wie mee wil doen en uitvinden hoe dat werkt, ontvangen we met open armen in het - voorlopig - open idee van *Het gilde van schalige wereldverbeteraars*. Dat idee verder invulling geven, is een vervolgstap op het boek. Als opmaat daartoe volgt nu een korte inleiding in *Over Hoop*, aan de hand van een aantal grote gemene delers en een ‘best of’ van de huiskamersessies.

Over Hoop in het vizier

Het vizier staat voor de beweging van inzoomen en uitzoomen. Inzoomen om op die manier iets kleins scherp in het oog te krijgen. En uitzoomen laat je het grotere geheel in z’n samenhang op het netvlies krijgen. Het eerste deel van *Over Hoop* – Het levensverhaal – zoomt in op het leven en de lessen die het leven kan bieden. Deel 2 – Het samenlevingsverhaal – zoomt uit op het grotere geheel, de samenleving, de hele wereld & omstreken en overziet de grote lijnen van de hele mensheidsontwikkeling met een doorkijk naar de toekomst.

Dat mensheidsontwikkeling Cees’ belangstelling had, was me al duidelijk geworden via de CD waarop hij de toehoorder uitnodigt zichzelf te overstijgen: ‘Denk groots, denk mensheidsontwikkeling’. Zo had ik het daarvoor nog nooit bewust bekeken, maar het perspectief kwam binnen als het ‘overview-

² In het in-praktijkboek *Transformerenderwijs* (2017) ben ik de beoogde samenleving ‘associatiesamenleving’ gaan noemen. Niet alleen omdat we met de participatiesamenleving deze oorlog niet lijken te gaan winnen, maar vooral omdat het beter aansluit bij waar het om zou moeten draaien in de transformatie in het sociale domein: verbindingen, verbanden en verbondenheid.

effect³ in een astronaut. Het bracht me meer zicht op grotere gehelen, op verbindingen en op verhaallijnen waarin verleden, heden en toekomst zich aaneenregen. Een feest van herkenning. En dat steeds weer opnieuw als er weer een volgend kwartje viel bij het steeds opnieuw beluisteren en herkauwen van zijn verhaal.

Over dat gelukzalige gevoel dat een feest van herkenning teweeg brengt, gaat mijn volgende boek. Dat gevoel ontstaat het sterkst als ik een inzicht opdoe dat ik herken als een (misschien wel) universele waarheid: een waarheid die helpt om iets diep te doorzien. Nou ja, 'iets'... het gaat vaak over het leven en het samenleven, dus niet zomaar iets. Van die waarheden heb ik er inmiddels een waardevol aantal verzameld. Het zal niet verbazen dat Cees voor mij een soort van hofleverancier ervan is. Overigens naast een respectabel gezelschap van andere aanbrengrers van diepe inzichten en waarheden. De waarheid begint zich aan mij op te dringen dat de wijsheden van al die 'wereldverbeteraars' meer overeenkomsten dan verschillen vertonen.

Wat ik me vaak realiseer – en meestal achteraf – is dat ik 'in the heat of the moment' van het gewone leven, vaak die waarheden net even niet paraat heb en dan uit mijn gewone vaatje tap. Juist voor die momenten wil ik ze nu gaan verzamelen en compact opschrijven, in de hoop dat dat helpt om ze te herinneren en gebruiken als ze het meest van pas komen en ze hun wereldverbeterende waarde kunnen 'bewijzen'. De uitdaging die ik voor mezelf zie, is om inhoud zo met vorm te combineren dat dat de toepasselijkheid van de inzichten in het dagelijks leven ten goede komt. Het boek gaat *Feest van herkenning* heten, met als ondertitel *Mens(heids)ontwikkeling voor dagelijks gebruik*.

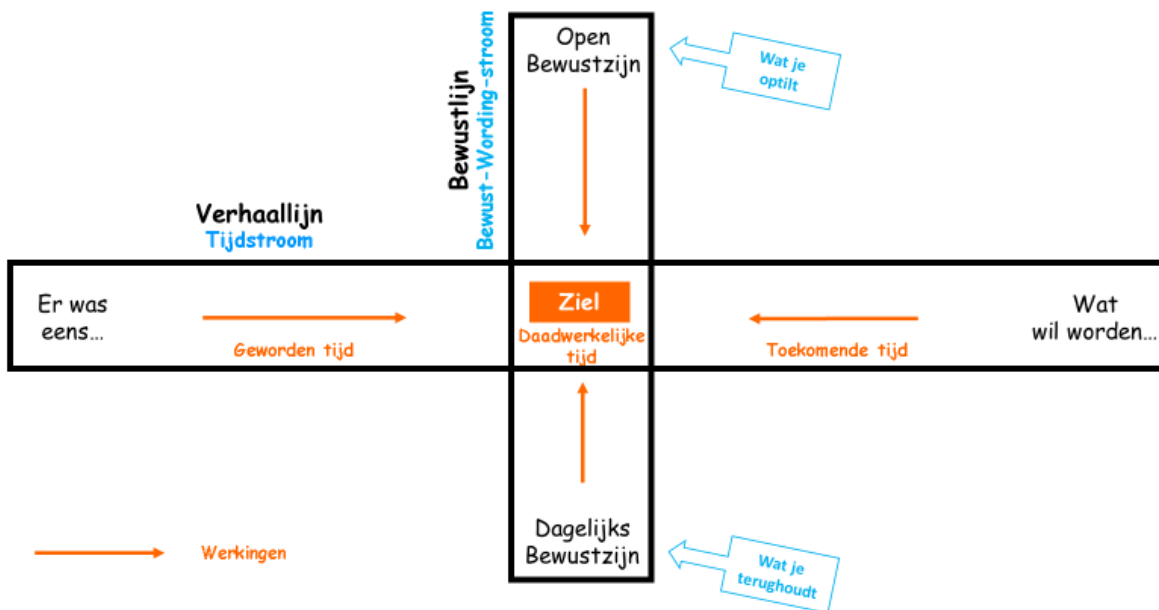
Een van die inzichten die de zielenroerselen in mij wakker schudden, was de kennismaking met de wezensvraag: waartoe ben ik op aarde? Of zoals Cees' vrouw Giulia het zegt: wat er in je pit zit. Vanuit het perspectief van de hele wereld en omstreken dat je met uitgezoomd vizier kunt bekijken, kan ik het ook zo zeggen: *het vraagstuk dat jou in het vizier krijgt*. Of zoals Adriaan Bekman het zegt: *het vraagstuk dat de ziel van de mens bezet*. Ieder zijn vraagstuk(-ken). Dat is een mensenrecht. Zo werkt het leven, zo werkt mensheidsontwikkeling. En daarmee zou wat mij betreft het algemene antwoord op de waartoe ben ik (lees: ieder mens) op aarde-vraag zijn: om een hoogst-persoonlijke, bijdrage te leveren aan de mensheidsontwikkeling. Naar beste kunnen met wat je in huis hebt aan talenten, mogelijkheden en ervaringen om een wending ten goede in de mensheidsontwikkeling te helpen bewerkstelligen. Mag het ook een onsje minder? Gelukkig mag het schalig...

Tussen het ingezoomde perspectief op het/je leven en het uitgezoomde perspectief van de hele wereld en omstreken, bevindt zich de laag met alle vraagstukken van de wereld, die liggen te wachten om opgepakt en aangepakt te worden door de juiste gegadigde van het vraagstuk. Het vraagstuk vindt jou en jij vindt hét. Een feest van herkenning. Alsof je je soulmate ontmoet. Hoewel....alsof?

Inzoomen op/met het vizier

Dat idee van het vizier om naar vraagstukken (levensvragen, wereldvragen en alle vragen ertussen) te kijken, is pas ontstaan nadat het boek af was. Het bleek een werkbaar idee dat ons - en wellicht ook de wereld - verder kon brengen. Dit plaatje vertelt het verhaal dat het vizier inmiddels heeft voortgebracht:

³ De bewustzijnsverschuiving die veel astronauten gewaarworden als ze de aarde vanuit de ruimte zien: een transformerende ervaring.

De horizontale lijn is de verhaallijn die de tijd beschrijft en vooral de werking van de tijd in het vraagstuk. De *geworden* tijd beschrijft de bedoeling en vervolgens hoe die bedoeling tot de geworden werkelijkheid is omgewerkt. Het *nu* heet in het vizier de *daadwerkelijke* tijd. Dat is de enige tijd waarin je kunt handelen. Gelukkig is het altijd nu. En dan is er ook nog de *toekomende* tijd. Zoals de pijl laat zien, komt de toekomstige tijd op ons toe. Dat idee is ontleend aan de filosoof Ernst Bloch die *Das Prinzip Hoffnung* schreef over zijn toekomstideeën. De toekomst ligt niet langer in het verlengde van het verleden, zoals we lange tijd dachten. Er staat een toekomst om de hoek; die hangt in de lucht. Die toekomst wil in verschijning treden en wil zich laten kennen. Zij is er nog niet maar heeft 'de potentie om te worden'. Die toekomst kun je niet zien met zintuigen. Je kunt er wel mee in contact komen door krachten als het vermoeden, de verwachting, het verlangen. Die geestesgesteldheden zetten de verbeeldingskracht in werking; als een aantrekkingskracht die de toekomst op je toe kan laten komen.

De werkelijkheid constitueert zich als een verhaal. Daarin zit een tijdlijn verborgen; een plotlijn die de werking van de tijd op het verhaal laat zien. Beginnend met 'er was eens', langs cruciale gebeurtenissen en gericht op 'wat wil worden'. Dat verhaal heeft een buitenkant en een binnenkant. De buitenkant vertelt het feitenrelaas. De binnenkant beschrijft wat de Grieken het drama (dat kan wat de Grieken betreft zowel treurspel of blijspel betekenen) noemden: de zin van de opeenvolging der gebeurtenissen, ofwel de diepere laag in de werkelijkheid die de betekenis van de feiten onthult. Voor de Grieken gold de god Chronos als de bewaker van de kloktijd: de buitenkant van de tijd. De god Kairos staat voor de binnenkant van de tijd en daarmee voor het bewustzijn waarmee we in de tijd kunnen staan en waarmee we de tijd kunnen verstaan. Kairos onthult de diepere betekenis van 'de feiten' en werpt nieuw licht op de gebeurtenissen.

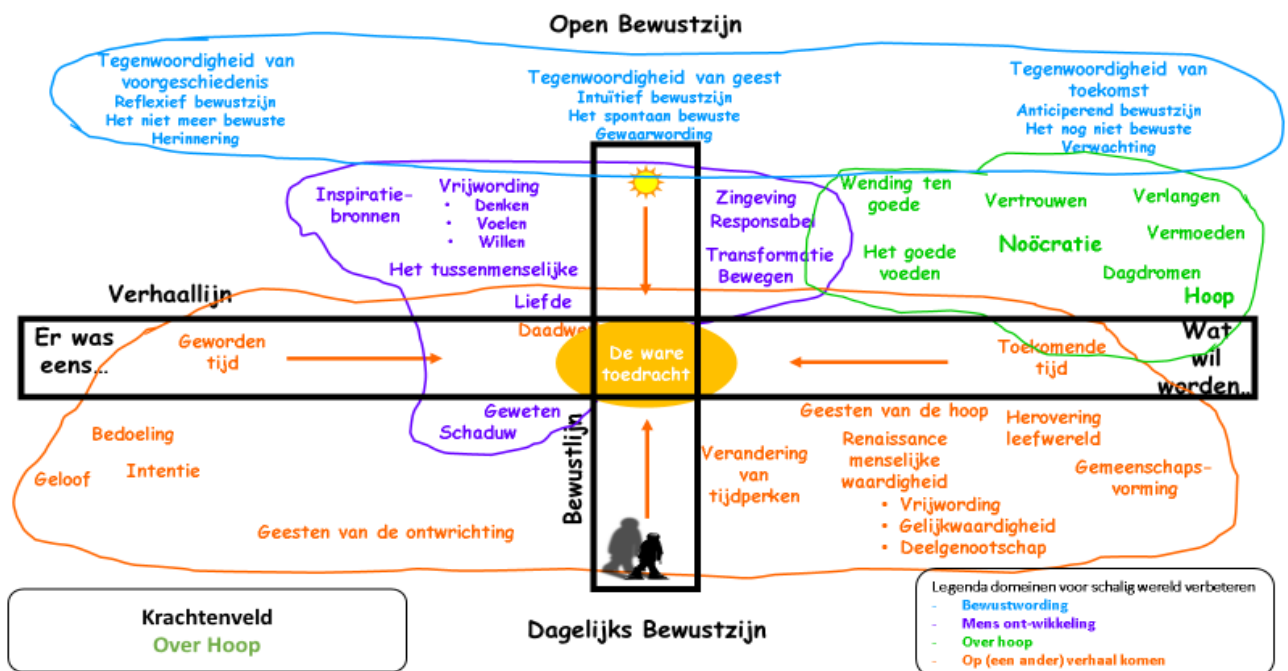
Om op die betekenis meer zicht te krijgen, is de hulp van de tweede lijn van het vizier nodig: de bewustlijn. Dat is als het ware het breekijzer - de 'verhefboom' - waarmee de verhaallijn kan worden opengebrouwen. De bewustlijn pendelt op en neer tussen open en dagelijks bewustzijn. Het eerste staat voor het licht van de idee, voor erboven uitstijgen. Het dagelijks bewustzijn staat voor de werkelijkheid die we als vanzelfsprekend beschouwen. Dat is een werkelijkheid die zich nooit helemaal laat kennen, als gevolg van blinde vlekken en schaduwwerking. En omdat we het te druk

hebben met dagelijkse dingen en dingetjes en andere afleidingsmanoeuvres van waar het werkelijk om draait. Het dagelijks bewustzijn is *wat je terughoudt*, met de nadruk op je, waardoor je niet in vol ornaat op je eigen feest van herkenning verschijnt. Het open bewustzijn is *wat je optilt*, en daarmee je verhaal optilt en ook jezelf helpt om in verschijning te treden zoals je bedoeld bent.

Het krachtenveld van Over Hoop

De geworden en toekomstige tijd staan in een polaire relatie tot elkaar. En ook op de lijn van het open en het dagelijks bewustzijn is sprake van een soort spankracht. Alle vier de polen brengen werkingen teweeg in de ziel van het vizier. Dat is *een levende mensenziel* als we met het vizier inzoomen tot op het niveau van het leven. Zoomen we uit tot op het niveau van het overstijgende perspectief, dan staat het raakpunt van de verhaallijn en de bewustlijn voor *de ziel van het verhaal*: het plot, de ware toedracht. Tussen de beide spanningsbogen met ieder hun eigen krachten en werkingen, is sprake van een krachtenveld. Dat herbergt de kracht in zich om ons op een ander verhaal te brengen. Een verhaal dat vaak een feest van herkenning teweeg brengt als je het gaat over brengen op anderen.

Dit kernachtige kruis is een multifocale bril om mee naar de werkelijkheid te kijken. Het kan zomaar zijn dat die bril tot een ander verhaal leidt. Het kruis is ook te gebruiken om op een andere, meer gelaagde manier het boek *Over Hoop* binnen te komen. In ieder geval anders dan via de eenvoudige inhoudsopgave van Deel 1: het Levensverhaal en Deel 2: het Samenlevensverhaal. Het volgende plaatje laat vier domeinen zien die *Over Hoop* in zich herbergt: Bewustwording, Mens ont-wikkeling, Over hoop en Op (een ander) verhaal komen. In ieder domein is een aantal krachtige ideeën verwoord waarover meer te lezen valt in het boek. Het zijn wegwijzers en hefbomen voor een ander verhaal....dat nog wel bedacht, verteld en geschreven moet worden. Dat dan wel.

De kracht van hoop

Cees' denken over hoop is voor een belangrijk deel geënt op het werk van de Duitse filosoof Ernst Bloch (1885 – 1977). Hij maakte helder dat hoop geen naïef verlangen is ('ik hoop dat iedereen gelukkig wordt'), maar een werkzame kracht. Met de verbeeldingskracht van de hoop kan die toekomst die om de hoek staat, op het netvlies verschijnen. Vermoeden, verwachting en verlangen zijn daarbij 'triggers'. Actief gaan bedrijven van vermoeden, verwachting en verlangen, legt verbinding met de toekomst die worden wil. De hoop wekt in mensen - in hun ziel - een bepaalde stemming; de stemming van de hoop.

Een tweede inzicht in de kracht van de hoop dat het werk van Bloch bracht, is dat hoop ook een overbruggende werking heeft. Tegenover de hoop die het verlangen en vermoeden brengt, staat ook altijd het tegenovergestelde: de vrees. Die vrees wekt een andere stemming in de mensenziel. Samen vormen hoop en vrees een polariteit die iedere ziel van tijd tot tijd beroert. Een belangrijke bron van zielenroerselen dus en een goede reden tot het voeren van een zieldialoog.

De hoop richt zich op het goede en heeft de kracht om mensen te inspireren om het goede *te doen*. De vrees is de kracht die wijst op de mogelijkheid van het verkeerde. Beide krachten zijn werkzaam in mensen. Dit inzicht legde in Cees de basis voor zijn totaalverhaal over transformatie. Polair denken gaat over tegenstellingen die elkaar ontmoeten, met elkaar in dialoog kunnen gaan, elkaar kunnen verheffen en tot een overstijgend vergelijk kunnen komen in het gulden midden. Daar arriveren is ook weer een feest van herkenning: zowel herkenning van elkaar in het vraagstuk, als vaak ook herkenning van een gezamenlijk begaanbare weg.

Die heilzame werking van polair denken gaat niet alleen op voor de tegenstelling tussen hoop en vrees, maar ook voor die andere spanningsbogen in het vizier: tussen het verleden (de oorsprong) en de toekomst (de bestemming) en tussen het open bewustzijn en het dagelijks bewustzijn.

De ziel & bewustzijn

De diepe waarheid van *Over Hoop* is dat eigenlijk het hele boek over bewustzijn gaat. Je zou het boek Cees' lange uitleg van bewustzijn kunnen noemen. Zijn korte versie is: beseft hebben, innerlijke wakkerheid. Over de ziel lijkt het boek een stuk minder te gaan, althans als je het afmeet aan hoe vaak het woord gebruikt is. Maar in wezen gaat het hele boek over de ziel; het richt zich er zelfs toe. In de huiskamersessies gooide Cees de knuppel die ziel heet vaak expliciet in het hoenderhok. Dan checkte hij wel even of zijn gehoor het aankon. Dan kon je vaak zien gebeuren dat de zielenroerselen in de deelnemers hun oren te spitsen. Die roerselen willen zichzelf en de wereld om hun heen kennelijk graag beter doorzien. Bovendien zijn ze vaak naarstig op zoek naar hoop.

De mensenziel is in wezen een eenheid. Hetzelfde geldt trouwens voor het geheel van mensenzielen. Anders gezegd: de ziel is een geïndividualiseerde druppel in de geestelijke oceaan. In de praktijk van het leven differentieert die eenheid in de ziel zich in denken, voelen en willen. Dat zijn als het ware drie werkzame zielenkracht:

- Denkkraft is bedoeld voor het *begrijpen* van de werkelijkheid, het leven, de wereld.
- Voelkraft stelt in staat tot het *beleven* van nuances en schakeringen.
- Wilskraft stelt in staat tot *ingrijpen*: actief zijn, interveniëren, de wereld veranderen.

Naast de *kracht* van het denken, voelen en willen is er ook de *inhoud*, de substantie, die de krachten via hun werking achterlaten in de ziel. Wat zich in de ziel manifesteert, noemen we gedachtelevens,

gevoelsleven en wilsleven. Die toevoeging *-leven* treft doel omdat de ziel iets levends is dat bovendien voortdurende in beweging is; een levend geheel is.

- Het gedachteleven manifesteert zich in inzichten, denkbeelden, begrippen, redeneringen.
- Het gevoelsleven manifesteert zich in emoties, stemmingen, belevingen.
- Het wilsleven manifesteert zich in driften, instincten, begeerten, drijfveren, motieven.

Een interessant gegeven voor het Gilde van schalige wereldverbeteraars, is dat je die zielesubstantie in bewerking kunt nemen. Wat daarvoor nodig is, is de kracht van bewustzijn.

Verandering van tijdperk

Wat zich in de individuele ziel roert, is van invloed op de mensheidsontwikkeling. Dat zou ik een van de sociale basiswetten van Cees willen noemen. Desalniettemin is ergens in de mensheidsontwikkeling de ziel afgeschafte. Cees vertelt het eenvoudig zo: In de oudheid werkten de filosofen met een drieledig mensbeeld. Daarin was de ziel het bewegende midden tussen de geest en het lichaam. Met het 4de Concilie van Constantinopel is in 869 de geest afgeschafte. Daarmee kwam de ziel aan het lichaam vast te zitten, iets waar Plato al voor gewaarschuwd had toen hij zei dat het lichaam de kerker van de ziel zou worden, tenzij de mens daar een enorme contemplatieve kracht tegenover zou stellen en zich daarmee zou verheffen. Met de afschaffing van de geest is in feite ook het geloof in de mogelijkheid tot verheffing verloren gegaan.

Dan zetten we in het bestek van een huiskamersessie een grote stap in de tijd en is met de opkomst van de moderne wetenschap – en met name de psychologie – de ziel tot black box verklaard. Van gedragssturing is alleen nog de input en output overgebleven. ‘Dat is vrij rampzalig’, zegt Cees dan, ‘want juist in niet-wetenschappelijke kringen – onder gewone mensen – is die ziel enorm aan het rumoeren geraakt in onze moderne tijd en in de wereldgemeenschap’. Interessant is dat een belangrijke inspiratiebron voor Cees, namelijk Rudolf Steiner, dat met vooruitziende blik voor onze huidige tijd ook zo voorzien had: we zouden onbewust een drempel overgaan die in veel mensen onrust, onvrede, zelfs haat en de behoefte aan een zondebok (de elite?) wakker zouden maken. De verwarring in de ziel is vooral ontstaan omdat we het besef van de achterliggende eenheid van/in de ziel zijn verloren. Een eenheid die in wezen in staat is om harmonie te brengen in het krachtenveld van denken, voelen en willen. Bewustwording kan die eenheid helpen herstellen.

Het vizier helpt om dit ‘praktisch’ te maken. Cees legt het zo uit dat de moderne ziel snakt naar voedsel voor verheffing en zich uitstrekt naar het open bewustzijn in het vizier. Als tegenkracht doet het dagelijks bewustzijn zijn uiterste best om het bewustzijn met twee voeten op de aarde te houden; in de zintuiglijke werkelijkheid. Dat is de pas op de plaats waar we in de daadwerkelijke tijd zijn aanbeland. Gelukkig is de daadwerkelijke tijd ook de enige tijd waarin je handelend op kunt treden. Dat is een hoopvol handvat voor het Gilde van schalige wereldverbeteraars.

Voor Cees is het ‘Denk groots, denk mensheidsontwikkeling’ dagelijkse bezigheid. En als je dat een leven lang dagelijks doet omdat dat ongeveer je ‘waartoe ben ik op aarde-vraag’ beantwoordt, blijkt het zomaar te kunnen zijn dat je je toehoorders kunt trakteren op een samenhangend en overkoepelend verhaal. Een verhaal dat we ergens allemaal in ons dragen, maar waarvoor een feest van herkenning georganiseerd moet worden om het aan de oppervlakte van het bewustzijn te brengen. De huiskamersessie was zo’n feestje.

Voor iemand ‘die transformatie als *middle name* heeft’, zijn vooral de wendingen in de tijd interessante momenten. Wendingen ten goede en ten kwade, beide zijn interessant om meer over

het fenomeen transformatie te weten te komen. Bewustzijn is het cruciale beginsel - de krachtbron - voor transformatie, maar het is zeker geen constante in de mensheidsontwikkeling.

Bewustzijnsontwikkeling en mensheidsontwikkelingen door de tijdperken heen:

- Magisch bewustzijn: de oervorm van bewustzijn > het verhevene resoneerde vanzelfsprekend in de zielen van de mensen
- Mythologische bewustzijn: Grieks-romeinse tijd > niet langer de zegen alleen van boven maar de mens komt *in interactie* met de goddelijke wereld
- Ontologische bewustzijn in de middeleeuwen: zijnsleer > in feite de kennis van het bestaan, de studie naar de aard en eigenschappen van iets
- Logische bewustzijn: op basis van de Rede, vanaf De Nieuwe tijd

En wat nu? Het was de psychotherapeut Erich Neumann die Cees al begin jaren 50 met zijn boek *Dieptepsychologie en nieuwe ethiek* op het idee van een aanstaande wending bracht. Hij stelde dat:

'Iemand die met historisch besef de ontwikkeling der mensheid in zijn geheel overziet, moet erkennen dat vanaf de oorsprong de grootste inspanning van de species mens het ontstaan van het individu heeft gegolden. De gemeenschap van vrije individuen is het volgende nog verre, maar aan de horizon toch reeds opdoemende doel van de ontwikkeling.'

Het zal wel gek klinken, maar eigenlijk was deze hoopvolle gedachte (hoewel ik die in deze woorden toen zo nog niet kende) er eentje die ik in de (meer hoopvolle) stukken over de transformatie in het sociale domein door hoorde klinken. Althans: ik las ze zo, waarschijnlijk omdat mijn ziel er naar smachtte. In het verband van die transformatie maakte ik kennis met het idee van een verandering van tijdperk die gaande is. De transformatie van het sociale domein zou daar deel van uit kunnen maken. Voorsnog staan we - nog steeds - aan de voorkant van die transformatie. Dat is mijn hoopvolle uitleg maar in melancholieke staat dringen zich ook andere uitlegversies aan mij op: teleurstelling, ongeduld, gemist momentum, wanhoop....

Goed, terug naar het grote verhaal. Cees benoemt het in *Over Hoop* zo dat we op het kruispunt staan waar we de afslag kunnen nemen naar (nog meer) *egocratie* of dat we richting *noöcratie* gaan, waarbij *noös* staat voor een andere manier van denken, een andere gezindheid, een mindset. Daarin is het bewustzijn in verruimde - verheffende - zin aan de macht. Interessant is ook dat Rudolf Steiner, met eerder gememoreerde vooruitziende blik, voor onze tijd heeft voorzien dat er in de mensheidsontwikkeling de behoefte zou ontstaan om weer burger van twee werelden te worden: van het dagelijks én het open bewustzijn. Die beide polen ontmoeten elkaar in de ziel. Daar kunnen ze met elkaar in gesprek gaan, in dialoog, in zieldialoog.

Met iemand die zoveel kan vertellen over de mensheidsontwikkeling tot nu toe, is het grote risico dat hij in het tijdsbestek van een huiskamersessie niet toe komt aan de toekomst. Het was dan ook een behoefte die in de loop van de sessies bij mij opkwam: doe eens een poging inzicht te bieden op wat er op ons toekomt. Cees zou Cees niet zijn als hij dat niet deed in – ook weer – tegenstellingen; in polaire krachten die in ons huidige tijdsgewricht werkzaam zijn:

- Transhumanisme en metahumanisme
- Pragmatisch bewustzijn en dialogisch bewustzijn

Transhumanisme – Metahumanisme

Transhumanisme staat voor instrumenteel verbeteren van de mens, door via Dna-technieken en Kunstmatige Intelligentie in het leven van de mens en de mensheid in te grijpen. Veel van die uitvindingen hebben verrijkende kanten, maar ze hebben ook hun keerzijde. En daarvoor is metahumanisme (woordkeuze van Cees) dan een ‘tegengif’. Metahumanisme staat voor het feit dat de mens een innerlijke krachtbron heeft om zich te verheffen, om boven het gewone dagelijkse leven uit te stijgen en zich in te zetten voor de wereld. De keuze waarvoor we staan, is een existentiële: die tussen robotisering of humanisering. De voorkeursweg voor iemand die *de renaissance van de menselijke waardigheid* als levensdoel heeft gesteld, behoeft geen uitleg. Maar de technologische tegenkrachten zijn ook sterke spelers in het veld en bovendien zijn ze sterk in ontwikkeling. Het vereist een goed getraind metahumanisme om hierin balans te vinden. Die training zou heel goed deel uit kunnen maken van de leerschool voor schalige wereldverbeteraars.

Pragmatisch bewustzijn – Dialogisch bewustzijn

De tweede tegenstelling waar Cees in een andere huiskamersessie mee op de proppen kwam, was die tussen pragmatisch bewustzijn en dialogisch bewustzijn. ‘Pragma’ staat voor daad, voor handeling. Pragmatisch is je meer richten op het feitelijke, het zintuiglijke, het ‘meten = weten’ en daarmee toch een soort uitlevering aan de waan van de dag. Met dialogisch bewustzijn kom je verder en kijk je breder. ‘Logos’ staat voor woord en ‘dia’ voor erdoorheen. Met dialogisch bewustzijn kom je dus samen, via een goed gesprek, wikkend, wegend en overwegend tot een ‘gulden midden’ en worden tegenstellingen overbrugd. De tegenstellingen worden vruchtbaar gemaakt. En mocht je ziel met een zucht van verlichting constateren dat het daarmee goed komt, dan vertelt Cees er uit ervaring achteraan dat dit ook maar weer een tussenstand is. Na deze tussenstand in de dialoog wisselen wendingen ten goede en ten kwade zich toch weer af. Never a dull moment. Dit dwingt af om de aandacht voor wat er gebeurt in de werkelijkheid erbij te houden en er met het dialogisch bewustzijn samen duiding aan te blijven geven. Geestelijk beweeglijk blijven dus; een kernkwaliteit en hartewens van de ziel.

Tot slot van dit blokje Verandering van tijdperk: misschien is het feit dat het weer over de ziel mag gaan ook wel onderdeel van de verandering van tijdperk. De ziel voorziet in een behoefte. De subsystemen *denken* en *voelen* zijn al aardig in bewerking genomen. Het *willen* kan nog wel wat extra aandacht en spiertraining gebruiken. Want juist daarmee is de omslag te maken om te gaan handelen; de ‘proof of the pudding’ van schalig wereld verbeteren.

De grote finale (van de huiskamersessies)

Het sociale opnieuw bezien, zieldialoog en schalig wereld verbeteren

Het was ‘het sociale’ dat mij eerst richting de sociale wetenschappen trok en vervolgens richting het sociale domein. Ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat het diezelfde aantrekkingskracht van ‘het sociale’ was die Cees’ aandacht zijn leven lang trok. Daarmee kan ik aardig verklaren dat ik voor de transformatie van het sociale domein bij hem inzichten vond die bij mij ‘sense’ maakten.

In mijn werk in het sociale domein ben ik in de loop der jaren steeds meer ondergedompeld geraakt in de systeemwereld: beleid, regelingen, protocollen, budgetten en het beheersen van dat alles en daarom veel vergaderen, wat meestal niet zoveel met een zieldialoog te maken heeft. Sinds ik een meer schrijvend bestaan leid, ben ik veel bezig met wat in *Over Hoop* ‘het ware sociale’ heet. Dat is het tussenmenselijke : het weefsel dat ontstaat in contact, in interactie en in de leefwereld. En wat

daar ontstaat en groeit, heeft op haar beurt haar uitwerking in het maatschappelijke weefsel dat samenleving heet. Ik ben dus iets verder af komen staan van de ‘pragmatische’ werkelijkheid van het sociale domein en ben me meer bezig gaan houden met ‘meta-wereld-verbeteren’: beter leren begrijpen hoe wereld verbeteren in z’n werk gaat. Ik heb het gevoel dat ik daarmee dichterbij de kern aan het komen ben van waar het echt over zou moeten gaan. Ook maar een mening?

Schalig wereld verbeteren gaat over dit ware sociale. De zieldialoog is het handvat om het sociale tot ontwikkeling te brengen, liefst natuurlijk ‘richting beter’, als intentie. Ook op de zieldialoog is het woord ‘schalig’ toepasbaar. Beginnend op de kleinste schaal; de schaal waarop het woord zieldialoog in me opkwam. Dat was toen ik me afvroeg wat er gebeurt in een huiskamersessie waardoor veel deelnemers het geheel toch wel als bijzonder ervaren. Ik vermoed – en voor mezelf weet ik het zeker – dat het zielen zijn die zich herkennen in Cees’ uitdrukking dat *het rumoert in veel zielen*. Als deze uitdrukking een feest van herkenning teweegbrengt, is een zieldialoog voeren op deze kleinste ‘schaligheid’ een manier om meer zicht te krijgen op de reden van dit feestje. Vooral door het gevoel eerst dieper te bevragen. Het gevoel is het signalerende ‘substelsysteem’ in de ziel.

Alles wat resoneert in de ziel, resoneert in iedere ziel een beetje anders. Zeker in zielen die de staat van individualiteit bereikt hebben die Neumann bedoelde met ‘alles waarop de mensheidsontwikkeling tot nu toe gericht is geweest’. Toch zijn de overeenkomsten groter dan de verschillen: we leven in dezelfde wereld, in dezelfde tijd(geest) en in dezelfde verandering van tijdperk. Die herkenning zal ook meespelen in de huiskamersessies. En dat brengt me bij het volgende schaalniveau van de zieldialoog: het tussenmenselijke.

Dat tussenmenselijke kan verschijnen op schaal van twee mensen tot ‘zielsveel’ . Aan de daadwerkelijke beoefening van deze vorm van zieldialoog zijn we in het tijdsbestek van een huiskamersessie niet toegekomen. Wel aan de theorie. Dit aan de hand van het sociale oerfenomeen zoals dat door Rudolf Steiner naar het bewustzijn is getild. Dat fenomeen betitelt Cees als ‘het elementaire deeltje van de sociale wetenschap’.

Het sociale oerfenomeen

Het sociale is in wezen het tussenmenselijke; dat wat tussen mensen plaatsvindt en gebeurt. Het meest elementaire is wat gebeurt - kan gebeuren - tussen twee mensen die er werkelijk zijn voor elkaar. Op zielsniveau beschreef Steiner dit als het sociale oerfenomeen, het kortst te omschrijven als *inslapen in de ander* en *wakker worden in jezelf*. En ook in dit fenomeen gaat het weer over tegengestelde krachten die werkzaam zijn, om elkaar heen bewegen en naar elkaar toe bewegen. In het sociale oerfenomeen wisselen het sociale en het antisociale elkaar af. Sociaal en antisociaal moeten hier overigens opgevat worden als wezenskenmerken; de gevoelsladingen van de woorden in het dagelijks spraakgebruik doen hier even niet mee. Hetzelfde geldt voor de begrippen sympathie en antipathie in het schema hieronder:

Sociaal	Antisociaal
<ul style="list-style-type: none"> • Sympathiekracht: verbinden, betrokkenheid • Kan doorschieten in symbiose • Meeleven met de ander • Wezenstrek 1 van het zieleleven: Inslapen in de ander 	<ul style="list-style-type: none"> • Antipathiekracht: loslaten, distantie • Kan doorschieten in verbrokenheid • Terugkomen bij jezelf • Wezenstrek 2 van het zieleleven: Wakker worden in jezelf

Het is niet voor niks dat Steiner het tijdperk dat we volgens hem nu als mensheid ingaan ‘het bewustzijnszielentijdperk’ noemt. Het sociale oerfenomeen staat daarin (om de hoek) startklaar om zich in het bewustzijn van steeds meer mensen te roeren. Dat is stap 1: het bewust worden van dit

sociale oerfenomeen in de dagelijkse contacten. En dan nog is het vanzelfsprekender om het te negeren dan het te hanteren, merk ik als ik even niet oplet.

Maar dan stap 2, want het gaat er volgens Steiner en Bloch (en op hen voortbouwend, ook volgens Cees) om de tegenstellingen op een hoger niveau met elkaar te verbinden. De verbinding tussen inslapen in de ander (sympathiekracht) en wakker worden in jezelf (antipathiekracht) duidt Cees aan met *empathie*. We zouden het nu ook zielafstemming kunnen noemen.

Met de constatering van Erich Neumann dat alles in de mensheidsontwikkeling gericht is geweest op het ontstaan van het individu, hebben we de spier van het antisociale best goed getraind. Nu verdient de training van de antagonist sympathie weer/meer aandacht.

De associatiesamenleving

Dit begrip vermeldde ik eerder in een voetnoot in deze open brief aan schalige wereldverbeteraars. Het geeft voor mij kernachtig weer wat het begrip participatiesamenleving niet kan uitdrukken: menswaardige en gelijkwaardige samenhang brengen in het samenleven. Die associatiesamenleving gedijt op verbindingen (micro), verbanden (meso) en verbondenheid (macro).

Voor het leggen van die verbindingen, is het sociale oerfenomeen bij uitstek geschikt. Daarmee ontstaan verbindingen: vriendschappen en relaties en die verbeteren de wereld. Een volgende stap in de schaligheid van het schalige wereld verbeteren, is het creëren van verbanden. Dan gaat het over gemeenschapsvorming; ook een van Cees' levensthema's trouwens. De kern daarvan is het onderscheid tussen *oude* en *nieuwe* gemeenschapsvorming. In de oude werkten de bloedband, de dorpsband en de zuil als bindmiddel. In de nieuwe gemeenschapsvorming ben je zelf het bindmiddel. Via de zieldialoog die je eerst in de binnenwereld laat uitvinden waar je van bent, waar je voor gaat en met wie je dat wilt. En vervolgens breidt die zielimpuls zich verder uit door het aantrekken van andere zielen die iets soortgelijks willen. Dan is de basis voor verbanden gelegd.

Voortbordurend op de 'bewustzijnsboost' die met het aangaan van bewuste verbindingen en verbanden het wereldtoneel betreedt, is er een grote kans dat er op het niveau van de samenleving meer verbondenheid ontstaat. En dan zijn we bij het hogere doel van schalig wereld verbeteren aanbeland. Eigenlijk stond dat vanaf eind jaren 60 al op de buttons en posters: verbeter de wereld, begin bij jezelf. Dat inzicht had kennelijk wat meer tijd nodig om te landen in de ziel. De weg naar de ziel vinden, was überhaupt al geen sinecure voor dit inzicht...

Voor wie tot hier meegekomen is in deze open brief en verder mee wil in de beweging: het Gilde van schalige wereldverbeteraars kan een mogelijkheid zijn. Leg contact via www.annepastors.nl. En ook zonder aansluiting bij het Gilde kan het heel inspirerend zijn om met de zieldialoog aan de slag te gaan. Het draait om bewustzijn van beter, in binnenwereld en buitenwereld. Hoe meer zielen hiermee bezig gaan, hoe meer vreugd.

Hoopvol en hartelijks!

